

10. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектора економіки на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.10.2013 р. № 806-р // Офіційний вісник України. – 2013. – № 83. – Ст. 3088. – С. 23.

11. Правові засади ведення органічного землеробства: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 29–30 вересня 2017 р.) / за ред. М. В. Шульги. – Х. : Доміно, 2017. – 246 с.

12. Сиволюцька С. І. Правове регулювання державної підтримки фермерських господарств за законодавством України та Європейського Союзу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / С. І. Сиволюцька. – К., 2017. – 23 с.

13. Уркевич В. Ю. Про особливості правового регулювання виробничо-господарської діяльності з виробництва органічної сільськогосподарської продукції / В. Ю. Уркевич // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2015. – Вип. 218. – С. 30–36.

14. Зуєв В. А. Проблеми впровадження екологічних вимог в процесі екологічного виробництва / В. А. Зуєв // Правові засади ведення органічного землеробства : матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Харків, 29–30 вересня 2017 р.). – Х. : Доміно, 2017. – С. 71–74.

УДК 343.222.4(477)

В. П. Корсун, аспірант Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

РОДОВИЙ ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ ЗА БЕЗГОСПОДАРСЬКЕ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ

З'ясовано сутність родового об'єкта злочину за безгосподарське використання земель. Розглянуто наукові підходи до визначення категорії об'єкта злочину, а також розкрито кримінально-правове значення об'єкта злочину. Визначено, що родовим об'єктом безгосподарського використання земель, як і більшості екологічних злочинів, є екологічно безпечний стан навколишнього природного середовища як певної сукупності екосистем і природних об'єктів (у тому числі землі, що є невід'ємним його елементом).

Ключові слова: земля; об'єкт злочину; родовий об'єкт злочину; безгосподарське використання земель; навколишнє природне середовище; природні об'єкти.

The article is devoted to the clarification of the essence of the generic object of the crime for the non-economic use of land. The scientific approaches to the definition of the category of the object of the crime are considered, as well as the criminal-legal significance of the object of the crime is disclosed. It is determined that the generic object of landless utilization, like most ecological crimes, is an environmentally safe state of the environment

© **В. П. Корсун, 2017**

as a certain set of ecosystems and natural objects (including land that is an integral part of it) which corresponds to the criteria, standards, limits and norms established in the legislation concerning its purity, resource intensity (non-extinction), environmental sustainability, sanitary requirements, species diversity, which provides him and man with normal and favorable conditions for life and development. It should be added that this single system is constantly in need of rational use and reproduction for present and future generations.

Key words: land; object of crime; generic object of crime; landless utilization; natural environment; natural objects.

Постановка проблеми. Загальновизнано, що об'єкт злочину – це те, на що посягає винна особа, або те, чому вона завдає або може завдати шкоди [1, 86]. Питання ж про те, чому саме особа завдає або може завдати шкоди, було і залишається одним з найбільш дискусійних у науці кримінального права. Найвідповіднішою вважається думка, що це ті блага та цінності, які закріплені у ч. 1 ст. 1 чинного КК України. Серед таких цінностей значиться і довкілля. Воно сформувалося без допомоги людини, функціонує незалежно від неї, але людина може впливати на розвиток всього, що її оточує. Таким впливом може бути не тільки корисна та законна діяльність, але й протиправна та небезпечна, в тому числі злочинна. Особа, яка вчиняє злочин щодо окремих елементів довкілля (земель, надр, атмосферного повітря, водних об'єктів, тваринного та рослинного світу тощо), тим самим завдає шкоди всьому довкіллю в цілому.

Правильне визначення об'єкта злочину має важливе теоретичне та практичне значення. Саме об'єкт допомагає розкрити соціальну сутність злочину, з'ясувати його суспільно небезпечні наслідки, сприяє правильній кваліфікації діяння, а також відмежуванню його від суміжних суспільно небезпечних посягань. Об'єкт відіграє важливу роль і у визначенні самого поняття злочину, значною мірою впливає на зміст об'єктивних та суб'єктивних його ознак, а також є початковим у кваліфікації злочинів, побудові системи Особливої частини КК України [1, 86–87]. Усе це дає можливість зробити висновок про те, що проблема об'єкта злочину є однією з основних у науці кримінального права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема об'єкта злочину вважається однією з найскладніших у теорії кримінального права. Над її розробкою працювали М. Й. Коржанський, С. Д. Кравцов, В. Я. Тацій, М. П. Бікмурзін, Є. В. Лашук, Н. Ю. Цвіркун [2] та ін. Що стосується безпосередньо предмета злочинів проти довкілля, то його дослідження відображено в наукових працях Е. М. Жевлакова, С. Б. Гавриша, В. К. Матвійчука. Стосовно об'єкта злочину, передбаченого ст. 254 КК України, слід констатувати, що його науковій розробці взагалі не приділялося належної уваги. Це питання лише частково висвітлювалося в навчальній літературі, джерелах науково-коментаторського характеру та окремих монографічних виданнях, присвячених характеристиці злочинів проти навколишнього природного середовища, що й зумовлює у даному контексті необхідність попереднього звернення до загальних положень вчення про предмет злочину.

Виклад основного матеріалу. В сучасній кримінально-правовій науці взагалі існує чимало цікавих суджень з приводу того, що треба визнавати об'єктом зло-

чину, діаметрально протилежних концепції об'єкта злочину як суспільних відносин. Наприклад, на думку Є. В. Фесенка, об'єкт злочину – це цінності, що охороняються кримінальним законом, проти яких спрямоване діяння і яким воно може заподіяти або спричинити шкоду [3, 7]. В. М. Трубніков вважає, що об'єктом злочину виступає соціальна оболонка [4]. В. П. Ємельянов під об'єктом злочину розуміє сферу життєдіяльності людини [5]. Г. П. Новосьолов об'єктом злочину вважає особу [6, 53–64]. С. Б. Гавриш пропонує розглядати об'єкт злочину як охоронювані кримінальним правом блага та цінності [7, 60]. Крім того, останній концепції віддають перевагу багато вчених-юристів сучасного зарубіжного кримінального права. У деяких кримінально-правових системах взагалі не використовується термін “об'єкт злочину”, замість нього вживаються поняття “правове благо”, “охоронюване правове благо” та деякі інші [8, 34].

Треба погодитися з тим, що суспільні відносини дійсно не можуть бути універсальною характеристикою об'єкта злочину. Вбачається, що цим поняттям неможливо охопити такі значущі явища, як життя, здоров'я людей, довкілля, безпека тощо. Хоча їх захист і забезпечується системою відповідних суспільних інституцій, право фізичного існування людини в нормальних екологічно безпечних умовах – це її природне право, закріплене в Конституції України, ніким не встановлюється, а виникає з народженням людини.

Так, правове благо завжди зазнає злочинного впливу а отже і шкоди, яка може бути визначена через сприйняття блага як цінності. Як правильно зазначає С. Б. Гавриш, саме від цінності правового блага як об'єкта залежать характер, зміст і розмір наслідків злочинного діяння особи. Крім того, концепція “об'єкт – правове благо як певна цінність” узгоджується з чинним законодавством, оскільки законом охороняються саме конкретні життєві блага [5]. Благо – все те, що служить задоволенню потреб людини: доходи, вигоди, дари природи тощо. У нашому випадку це природні об'єкти, адже сама природа як охоронюване кримінальним законом правове благо має велику цінність для існування людського суспільства. Отже, з урахуванням характеру, цінності та інших особливостей цих життєвих благ законодавець конструює ту чи іншу правову норму. Охоронюване цією нормою благо робить її індивідуальною і неповторною, відмінною від інших.

У літературі часто родовим об'єктом господарських злочинів визнаються суспільні відносини у сфері господарської діяльності. Економічний зміст цих відносин характеризується тим, що вони виникають з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів, робіт і послуг. Безпосереднім об'єктом виступають ті суспільні відносини, що складаються у певній сфері господарської діяльності (сфера банківської діяльності, надання фінансових послуг, професійної діяльності на ринку цінних паперів тощо) [10, 185].

Немає сумнівів у тому, що деякі злочини у сфері господарської діяльності були й будуть пов'язані безпосередньо з веденням сільського господарства. Тобто з огляду на вищевикладене, можна зробити такий висновок: господарські злочини у своїй більшості посягають саме на охоронюваний кримінальним законом господарський механізм держави (з приводу виробництва, розподілу, обміну, споживання товарів і послуг тощо). Своєю чергою, безгосподарське використання земель

посягає насамперед на нормальний природний якісний стан ґрунтового покриву земель як невід’ємного елемента довкілля, а вже потім – на сферу господарювання та охорону прав власності на землю. Це пояснюється пріоритетністю землі як природного об’єкта багатофункціональної збалансованої єдиної системи – біосфери. Якщо порушити корисні властивості землі як незамінного природного ресурсу, вона втрачає свою особливу цінність як економічна категорія, об’єкт права власності тощо. Дійсно, немає сумнівів у тому, що саме вона є об’єктом господарювання, може приносити чималі прибутки за правильного підходу, але об’єкт безгосподарського використання земель потрібно розглядати з погляду охорони та відтворення важливих природних властивостей земель сільськогосподарського призначення, раціонального використання, в тому числі охорони прав власності громадян і юридичних осіб на землю. Отже, безгосподарське використання земель має розглядатись як екологічний злочин, який, окрім основного, має декілька додаткових безпосередніх об’єктів з урахуванням того, на що посягає даний злочин (сфера господарювання, право власності).

Відомо, що саме завдяки родючому ґрунтовому покриву земля сільськогосподарського призначення є основним засобом виробництва в сільському господарстві. Так, у науці прийнятно вважати сільськогосподарське виробництво живим організмом, чиє функціонування обумовлене законами природи [11, 5]. Важливо також те, що земельні ресурси, на використанні яких формується близько 95 % обсягу продовольчого фонду та 2/3 фонду товарів споживання, справедливо вважаються фундаментом економіки України. Наскільки ефективно та раціонально здійснюватиметься використання земельних ресурсів, настільки зростатимуть темпи соціального, економічного та іншого розвитку держави. Саме тому ст. 254 КК України знаходить своє відображення у Розділі VIII “Злочини проти довкілля”. Погіршення якісного стану землі може не лише вивести землю із сільськогосподарського обігу, але й порушити довготривалі екологічні зв’язки, змінити водний баланс, призвести до знищення тваринного світу, виснаження лісів, деградації та опустелювання, а у великих масштабах і в перспективі – до зміни не тільки ландшафтів, але й клімату. Все це викликає необхідність раціонального використання та особливої охорони земель сільськогосподарського призначення, в тому числі за допомогою заходів кримінально-правового впливу.

Необхідно зауважити, що земля є невід’ємним елементом довкілля. Охоронюване кримінальним правом довкілля (навколишнє природне середовище) в сукупності з іншими його складовими: повітрям, водами, надрами, тваринним та рослинним світом, – створює відкриту, загальнопланетарну, саморегульовану систему – біосферу – і є невід’ємною її частиною. Біосфера (від грец. *bios* – “життя”, *sphaira* – “куля” – місце активного життя людства, що охоплює верхню частину літосфери, гідросферу та нижню частину атмосфери, тобто поширюється всередину земної кори на 2–3 км від поверхні суші, на 0,5 км нижче поверхні дна океану і на висоту близько 20 км над поверхнею Землі. Вона складається з живої речовини: рослин, тварин, мікроорганізмів (біогенного, фітогенного, зоогенного), та кісткової: гірських порід, що утворюють земну кору (біогенного, тобто продуктів розпаду й переробки гірських і осадових порід живими організмами, до яких належать ґрунт і во-

да) [12, 16]. С. Б. Гавриш пропонує визначити три різних групи природних об'єктів охорони природи, що утворюють родовий об'єкт екологічних злочинів: 1) природне середовище (довкілля) України в межах біосфери; 2) природне середовище (довкілля) України поза межами біосфери на території та площах, на які поширюється національне законодавство; 3) об'єкти природи як у межах біосфери, так і поза нею, вплив на які регулюється нормами міжнародного права (відкриті для загального користування природні об'єкти) [7, 71]. Така класифікація цілком прийнятна та обґрунтована.

Природне середовище України, будучи частиною біосфери Землі, складається з геосфери, гідросфери і частини атмосфери в межах, де можливе життя. Літосфера (верхня тверда оболонка Землі, що складається із земної кори та верхньої частини мантії) містить найістотніші комплекси: а) поверхневий родючий шар Землі, чи ґрунт; б) надра (користі копалини). З погляду життєзабезпечення функцій природного об'єкта нас насамперед цікавить ґрунт. Від надр, гірських порід ґрунт відрізняється родючістю – здатністю забезпечувати рослини речовинами, необхідними для їхньої життєдіяльності. Дуже важливим компонентом для ґрунту є гумус (перегній) – органічна речовина, що утворилася з рештків відмерлих рослин під впливом діяльності мікроорганізмів, які переробляють їх, розкладають, збагачують вуглекислим газом, водою, сполуками азоту та іншими речовинами. Ґрунти становлять величезну цінність не лише тому, що це основне джерело отримання продуктів харчування, але й тому, що вони виконують чимало корисних біологічних, екологічних та інших функцій [13, 199].

Гідросфера та атмосфера перебувають у тісному зв'язку з літосферою. Ґрунт через рослини (прямо) і через тварин (опосередковано) підтримує існування біосфери. Якщо неправомірна діяльність людини порушує якісний стан окремих елементів природного середовища, то це у подальшому негативно впливає на довкілля в цілому. Сучасна екологічна ситуація в землекористуванні змушує зробити висновок, що суспільство ще не достатньо усвідомлює реальне значення земельних ресурсів, на частку яких припадає 44 % ресурсного потенціалу України. Водночас 17 % території держави зазнає підтоплення та 18 % вражено інтенсивною ерозією [14].

Отже, природне середовище України як частина біосфери – добре організована, збалансована й урівноважена екологічна система, де всі її елементи перебувають у постійній взаємодії та залежать один від одного. Знищення, пошкодження хоча б однієї ланки в системі природних об'єктів неминуче призводить до порушення діяльності інших елементів. Концепція об'єкта екологічних злочинів як навколишнього природного середовища України в межах біосфери прямо впливає зі ст. 5 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища”. Розгляд цього об'єкта через складові біосфери з урахуванням чинного законодавства об'єктивно дозволяє розмістити відповідні злочини в Розділі VIII “Злочини проти довкілля” згідно з належністю до того чи іншого виду геосфери (літосфера, гідросфера та атмосфера).

У нашому випадку шкода завдається природному якісному стану ґрунтового покриву земель, що належить саме до літосфери. Земля відіграє найважливішу загаль-

нобіосферну роль і є основою функціонування атмосфери, гідросфери та інших сфер, розвитку рослинного і тваринного світу, а також усього людського суспільства.

Деякі автори як самостійний родовий об'єкт злочинів проти довкілля виділяють екологічну безпеку [15]. Екобезпекою вчені визнають безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище як забезпечену системою права і законодавства юридичну можливість особи реалізувати у передбачених законодавством формах надані їй повноваження у сфері екологічної безпеки з метою задоволення природних потреб у відповідній екологічній обстановці, що виключає негативний вплив загроз техногенного або природного характеру на здоров'я та життя людини [16]. Дійсно, унікальність природних багатств і взаємопов'язаність біосферних процесів, їх вразливість незалежно від територіальності руйнацій екосистем дають підстави вважати, що екологічна безпека нині виявляється на всіх рівнях людської діяльності – від глобального до місцевого [17]. З такими твердженнями можна в цілому погодитися, адже наявність небезпеки свідчить про дискомфорт людини у навколишньому природному середовищі й навіть загрозу її існуванню, про що наголошується в літературі [18].

Е. Н. Жевлаков взагалі вказує на те, що екологічна безпека має розглядатися нарівні з військово-політичною безпекою. Вже є приклади того, як нехтування нею призводить до соціальної напруги, поширюється на політичну сферу. Крім цього, у наступні роки, за прогнозами спеціалістів, ситуація тільки погіршуватиметься. Дослідження свідчать про те, що виявляються лише 1–3 % скоєних екологічних злочинів, оскільки всі сили та засоби спрямовані на боротьбу з насильницькими, економічними, включаючи майнові, злочинами [19]. Екологічна безпека у сукупності з іншими видами безпеки має утворювати систему національної безпеки України. Отже, в сучасних умовах екологічна складова національної безпеки повинна стати одним із провідних чинників внутрішньої та зовнішньої політики держави [20, 79].

С. Б. Гавриш зазначає, що в КК України 2001 р. екобезпека, за пропозиціями дослідників даної проблеми, врахована як один з критеріїв побудови системи екологічних злочинів. Відповідно до цього екологічно небезпечні делікти входять до окремої групи посягань за розділом VIII “Злочини проти довкілля” [7, 169]. Так, наприклад, злочинне безгосподарське використання земель у процесі господарської діяльності створює небезпеку настання у майбутньому екологічної патології, а саме: проблеми опустелення і деградації земель, погіршення стану, складу, корисних властивостей і функцій земель, а в подальшому – погіршення інших органічно пов'язаних із землею природних компонентів. Ця проблема останніми роками набула загальнопланетарного масштабу. Слід зазначити, що у багатьох регіонах нашої планети руйнування ґрунтового покриву досягло катастрофічних розмірів. За останній час у світі втрачено понад 2 млрд га сільськогосподарських угідь, близько половини з них – унаслідок негативної антропогенної діяльності [21].

Отже, екологічною безпекою потрібно визнавати такий стан довкілля, за якого забезпечуються: а) належне функціонування природних екосистем, а через це б) нормальні умови життя людини [20, 82–83]. Саме цей стан потребує всебічного

захисту як від негативної антропогенної чи господарської діяльності людини при ігноруванні цього правоохоронними органами, так і від самих природних катаклізмів, що поступово провокують водну та вітрову ерозію, селі, підтоплення, переосушення, ущільнення тощо. Враховуючи те, що законодавством України визначено основні правові обов'язки, яких має дотримуватися кожен землевласник, орендар, вони зобов'язані вчасно вживати комплекс необхідних заходів з підвищення родючості ґрунтів і поліпшення їхніх корисних властивостей, проводити рекультивацию порушених земель.

З правового погляду, екологічну безпеку необхідно розглядати насамперед як соціально-правову категорію, що притаманна людському суспільству і формується в конкретних історичних умовах. Безпека, як певний стан будь-якого природного об'єкта, притаманна всій біосфері, її екосистемам і являє собою одну з її основних властивостей. Вона характерна для всього людського суспільства, а також для окремого індивіда як основи суспільства [2, 51–60].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Підсумовуючи вищевикладене, а також різні думки щодо визначення родового об'єкта злочинного безгосподарного використання земель, можна дійти висновку, що родовим об'єктом безгосподарного використання земель, як і більшості екологічних злочинів, є екологічно безпечний стан навколишнього природного середовища як певної сукупності екосистем і природних об'єктів (у тому числі землі – невід'ємний його елемент), який відповідає встановленим у законодавстві критеріям, стандартам, лімітам і нормативам, котрі стосуються чистоти, ресурсомісткості (невиснаженості), екологічної стійкості, санітарних вимог, видового різноманіття та забезпечують нормальні та сприятливі умови для життєдіяльності й розвитку. Потрібно додати, що ця єдина система постійно потребує раціонального використання і відтворення для теперішніх і майбутніх поколінь.

Список використаних джерел:

1. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Вереша Р. В. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 320 с.
2. Цвіркун Н. Ю. Кримінальна відповідальність за безгосподарське використання земель : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Наталія Юріївна Цвіркун. – Х., 2012. – 210 с.
3. Фесенко Є. В. Кримінально-правовий захист здоров'я населення (коментар законодавства та судової практики) / Фесенко Є. В. – К. : Істина, 2001. – 192 с.
4. Трубников В. М. Новый взгляд на объект преступления / В. М. Трубников // Право і безпека. – 2002. – № 1. – С. 81–87.
5. Емельянов В. П. Понятие объекта преступлений в уголовно-правовой науке / В. П. Емельянов // Право і безпека. – 2002. – № 4. – С. 7–11.
6. Новоселов Г. П. Учение об объекте преступления: Методологические аспекты / Новоселов Г. П. – М. : НОРМА, 2001. – 208 с.
7. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні (Проблеми теорії, застосування розвитку кримінального законодавства) / Гавриш С. Б. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2002. – 633 с.

8. Демидов Ю. А. Социальная ценность и оценка в уголовном праве / Демидов Ю. А. – М. : Юрид. лит-ра, 1975. – 182 с.

9. Гавриш С. Б. Теоретические предпосылки исследования объекта преступлений / С. Б. Гавриш // Право и политика. – 2000. – № 11. – С. 9–10.

10. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгина [та ін.] ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тацій. – 4-те вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2010. – 608 с.

11. Конишева О. В. Правове забезпечення запобігання деградації земель сільськогосподарського призначення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / О. В. Конишева. – Х., 2002. – 174 с.

12. Охрана и оптимизация окружающей среды / А. А. Лаптев, С. И. Приемов, И. Д. Родичкин, Ю. С. Шемшученко ; под ред. А. А. Лаптева. – К. : Лыбидь, 1990. – 254 с.

13. Білявський Г. О. Основи екології : навч. посібник / Г. О. Білявський, Р. С. Фурдук, І. Ю. Костіков. – К. : Либідь, 2006. – 408 с.

14. Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 р. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2007 р. № 880-р // Офіційний вісник України. – 2007. – № 76. – Ст. 2962. – (Бібліотека офіційних видань).

15. Сасов О. В. Екологічна безпека як родовий об'єкт злочинів проти довкілля / О. В. Сасов // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2006. – № 2. – С. 144–154.

16. Андрейцев В. Право громадян на екологічну безпеку: проблеми конституційно-правового забезпечення / В. Андрейцев // Право України. – 2001. – № 4. – С. 8–11.

17. Колбасов О. С. Концепция экологической безопасности (юридический аспект) / О. С. Колбасов // Советское государство и право. – 1988. – № 12. – С. 47.

18. Качинський А. Про екологічну безпеку України: в пошуках нової концепції / А. Качинський // Розбудова держави. – 1994. – № 5. – С. 7–13.

19. Жевлаков Э. Н. Проблемы уголовной ответственности за экологические правонарушения и их причины / Э. Н. Жевлаков // Проблемы ответственности и наказания в свете реформ уголовного законодательства : сборник научных трудов. – М. : Изд-во НИИ пробл. укрепления законности и правопорядка, 1995. – С. 57–67.

20. Шульга А. М. Кримінально-правова охорона земель від забруднення або псування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Андрій Михайлович Шульга. – Х., 2004. – 207 с.

21. Писаренко В. М. Агроекологія [Електронний ресурс] : навчальний посібник / В. М. Писаренко, П. В. Писаренко, В. В. Писаренко. – Полтава, 2008. – Режим доступу : <http://www.agromage.com./agroek.php>